

Vlinders in Meijendel: aantallen in 2021 langs twee telroutes

Sinds 1992 worden dagvlinders en enkele dagactieve nachtvlinders geteld langs de routes Parnassiapad en het Scheepje in Meijendel (Fig. 1). Voor alle dagvlinderssoorten tezamen was 2021 langs onze routes een prima jaar. Alleen in 2013 telden we nog meer vlinders. Net als in de voorgaande twee jaren stonden de Meijendel-aantallen in schril contrast met het landelijk beeld van over het geheel genomen weinig vlinders. Met 28 verschillende soorten was de diversiteit langs onze routes in 2021 zelfs hoger dan in enig ander jaar. Onder die 28 soorten waren er twee die we nooit eerder langs onze routes hadden opgemerkt. Van de algemene dagactieve nachtvinders die we jaarlijks tellen is er een, de Sint-Jansvlinder, die de laatste decade een trendmatige afname laat zien. In het tweede deel van dit artikel besteden we extra aandacht aan deze soort en haar voorkomen langs onze routes.

TEKST: FRANS HOOIJMANS EN ADRI REMEUS. FOTO'S: FRANS HOOIJMANS.

Trefwoorden

Dagvlinders, Parnassiapad, het Scheepje, 2021, Sint-Jansvlinder.

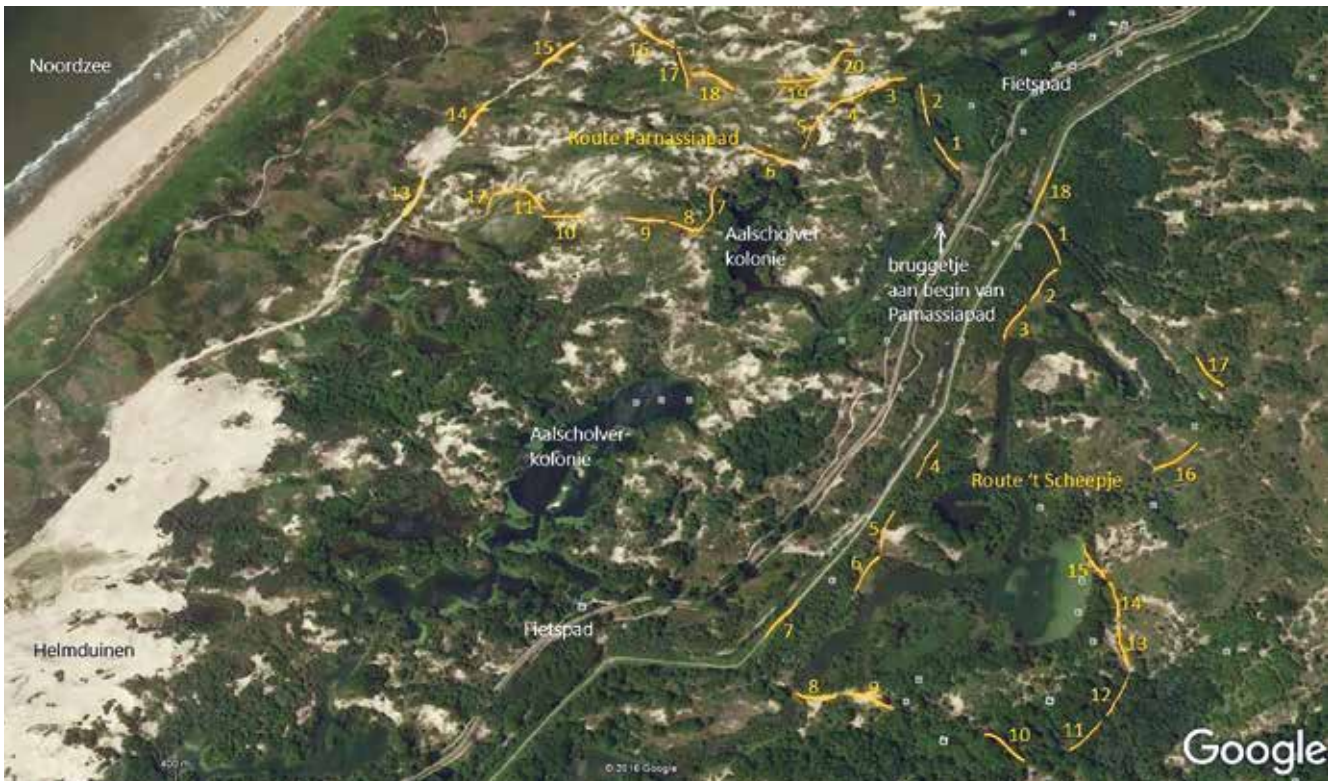
Meer vlinders in 2021 dan gemiddeld over de afgelopen 30 jaar

Landelijk gezien lag het aantal getelde vlinders gedurende 2021 bijna iedere week licht onder het langjarig gemiddelde (Fig. 2). In Meijendel slingerde het aantal getelde vlinders zich aanvankelijk rond het langjarig gemiddelde, maar gedurende vijf weken van ruwweg

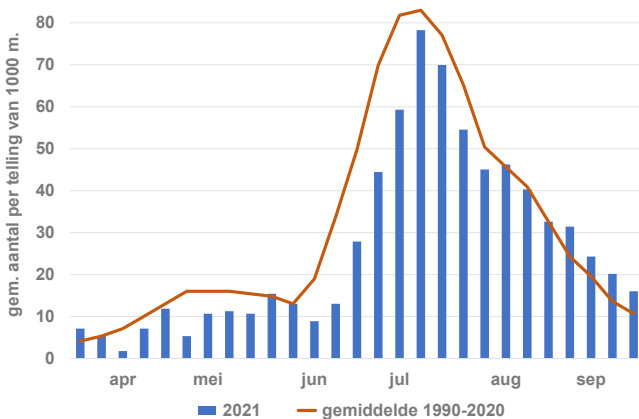
half juli tot half augustus lag het er ruim boven (Fig. 3).

Dankzij de hoge aantallen in juli en augustus was 2021 in Meijendel een bijzonder goed jaar voor alle dagvlinders tezamen. Alleen in 2013 werden meer individuen geteld (Fig. 4). Dat

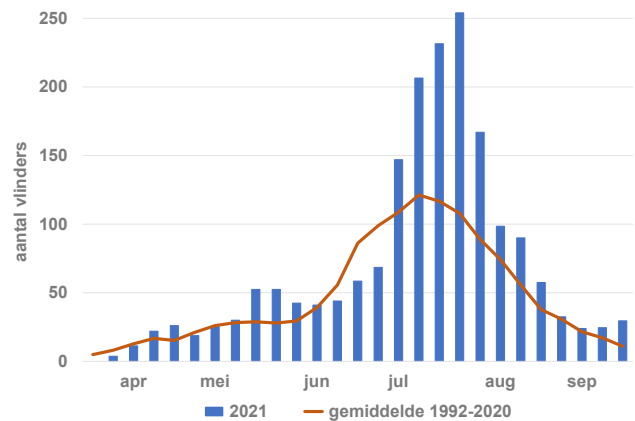
2021 zo'n goed jaar was is voor een groot deel te danken aan het Oranje zandoogje, waarvan niet eerder zoveel individuen werden geteld. Bijna een op de drie getelde vlinders behoorde tot deze soort. De overschrijding van het langjarig gemiddelde in figuur 3 kan zelfs bijna helemaal toegerekend worden aan het Oranje zandoogje en valt ook min of meer samen met de vliegtijd van deze soort (Fig. 5).

Figuur 1. De ligging van de dagvlinderroutes Parnassiapad en Het Scheepje in Meijendel. De gele lijntjes zijn de secties van ongeveer 50 meter waarlangs de vlinders worden geteld.

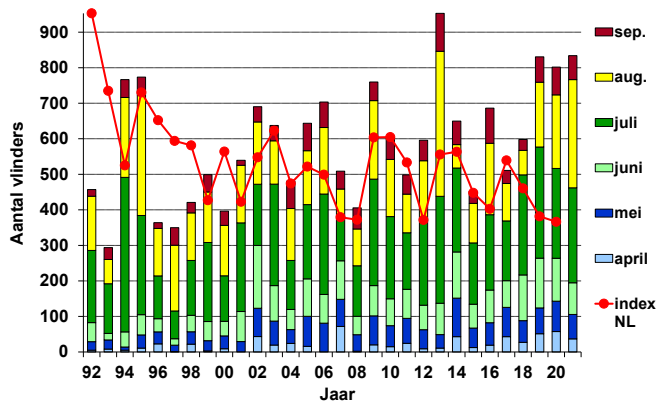
Figuur 2. Aantal vlinders per wekelijkse telling, gemiddeld over alle routes in Nederland. De figuur is ontleend aan een nieuwsbrief van de Vlinderstichting (Vlinderstichting 2021).

Figuur 3. Aantal vlinders per wekelijkse telling, gemiddeld over de routes Parnassiapad en het Scheepje in Meijendel.

Behalve voor het Oranje zandogje was 2021 ook voor de Citroenvlinder, de Keizersmantel en het Bont zandogje het beste jaar uit de periode 1992-2021 (tabel 1). Verheugend was bovendien het verschijnen van zes Zwartspret-dikkopjes langs het Scheepje na een, op één individu in 2019 na, afwezigheid van zeven jaar! Hopelijk markeert dit het begin van een hernieuwde jaarlijkse aanwezigheid

langs onze routes. Ten slotte mag niet onvermeld blijven dat we twee soorten zagen die we nooit eerder langs onze routes hadden opgemerkt, beide met één individu langs de route het Scheepje. Op 18-4-2021 werd een zonnende Grote vos aangetroffen, op 30-8-2021 een Scheefbloemwitje. Gezien de nog beperkte verspreiding van deze soorten in Nederland verwachten we dat het voorlopig bij deze

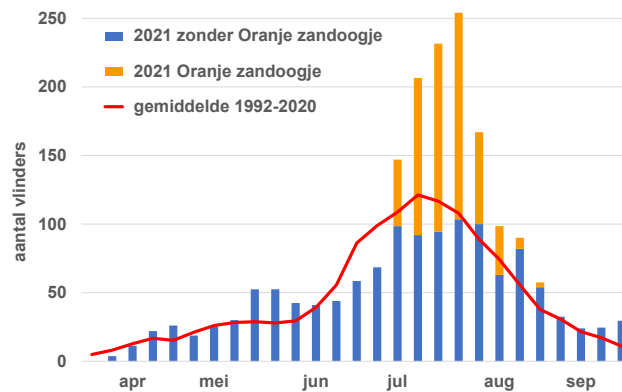
Figuur 4. Jaartotalen dagvlinders Parnassiapad en het Scheepje bij elkaar opgeteld. Per route is het jaartotaal gelijk aan de som van zes maandcijfers (april - september). Elk maandcijfer is het gemiddelde aantal vlinders per telling in de desbetreffende maand. Bron landelijke index: Netwerk Ecologische Monitoring, Vlinderstichting en CBS, 2021. De landelijke index is zodanig opgenomen in de figuur dat de index van 1992 gelijk gesteld is aan 953, het in 2013 bereikte maximum in Meijendel.

eenmalige waarnemingen blijft. Ze voegen zich daarmee bij enkele illustere voorgangers waarvan tot nog toe ooit ook slechts één individu verscheen langs de route het Scheepje: Aardbeivlinder (in 1998), Resedawitje (in 1993) en Duinparelmoervlinder (in 2017).

Toch ging het in 2021 niet alle soorten voor de wind. Voor de Kleine parelmoervlinder was 2021 zelfs het slechtste jaar ooit. Ook voor Klein geaderd witje, Gehakelde aurelia, Argusvlinder, Bruin zandoogje en Heivlinder was 2021 geen best jaar.

Diversiteitsrecord in 2021

Er zijn drie soorten die vanaf 1992 regelmatig verschijnen langs onze routes, maar lang niet ieder jaar. Dat zijn Oranje luzernevlinder, Groot koolwitje en Boomblauwtje. Van deze soorten liet alleen de Oranje luzernevlinder zich in 2021 zien. Op 26-9-2021 vloog een individu op de route Parnassiapad. Het ontbreken in 2021 van twee van de genoemde drie soorten wijst niet direct op een grote diversiteit, maar alle 24 thans jaarlijkse of bijna jaarlijkse soorten langs onze routes waren ook in 2021 weer aanwezig. Voeg daarbij het Zwartsprietdikkopje met zijn verrassende comeback en de twee nieuwelingen Scheefbloemwitje en Grote vos en het record van 28 verschillende dagvlindersoorten is een feit (Fig. 6).

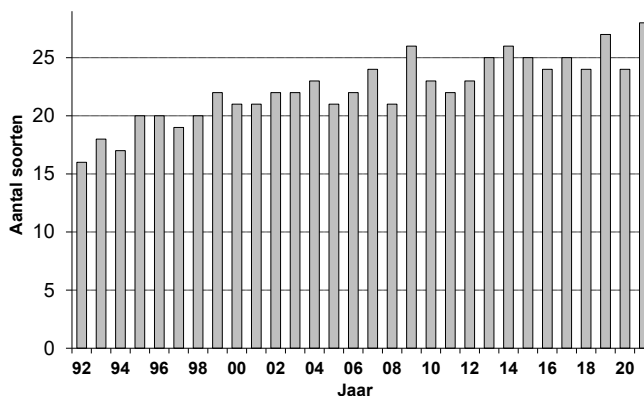

Figuur 5. Als figuur 3 met de wekelijkse aantallen uitgesplitst in het aantal getelde Oranje zandoogjes en het aantal getelde overige dagvlinders.

Nachtvlinders

Er zijn drie nachtvlindersoorten in Meijendel (Sint-Jakobsvlinder, Sint-Jansvlinder en Gamma-uil) die behoorlijk algemeen zijn en tevens op klaarlichte dag zo opvallend en/of actief dat we ze meenemen in onze tellingen. Bovendien biedt de Vlinderstichting vanaf het begin van de tellingen in 1990 de mogelijkheid om de getelde aantallen van deze nachtvlindersoorten in te voeren naast die van de dagvlindersoorten. Van de drie genoemde soorten laat de Sint-Jansvlinder de laatste tien jaar een significante afname zien (tabel 1). In het tweede deel van dit artikel nemen we deze soort wat nader onder de loep.

Als af en toe een nachtvlinder verschijnt met de gewoonte om als een kolibrie in de lucht te hangen bij het foerageren, dan tellen we die ook mee. Als we de vlinder op naam kunnen brengen tenminste. Tot nu toe lukte ons dat bij twee soorten met deze foerageergewoonte (Kolibrivlinder

Figuur 6. Jaarlijkse aantallen verschillende soorten dagvlinders langs de routes Parnassiapad en het Scheepje.

Tabel 1. Jaartotalen vlinders langs de routes Parnassiapad en het Scheepje in 2021 en trendmatige ontwikkelingen.

(1) Soort	(2) Jaren van aanwezigheid langs een of beide van de routes	(3) Aantal in 2021 getelde vlinders	(4) Som maand-gemiddelden (april t/m september 2021)	(5) Rang-nummer 2021 binnen 1992-2021 (30 jaar)	Trends in Meijndel		Trends in Nederland		
					(6) 1992-2020	(7) 2011-2020	(8) 1992-2020	(9) 2011-2020	
Dagvlinders									
Zwartspriddikkopje	t/m 2013 + 2021	6	1,5	22	↓	↓		↓	↓
Groot dikkopje	vanaf 1999	43	10,1	3	↑			↓	↓
Aardbeivlinder	1 jaar (1998)	0	0,0	2				↑	
Oranje luzernevlinder	12 jaar	1	0,2	12				?	?
Citroenvlinder	hele periode	152	38,8	1	↑	↑		↑	↑
Groot koolwitje	16 jaar	0	0,0	17				↓	↑
Klein koolwitje	hele periode	159	38,2	6	↑	↑			
Klein geaderd witje	hele periode	6	1,3	24	↓				
Resedawitje	1 jaar (1993)	0	0,0	2				?	?
Scheefbloemwitje	1 jaar (2021)	1	0,2	1				?	?
Oranjetipje	vanaf 2019	6	1,2	2	↑	↑		↑	
Kleine vuurvlinder	hele periode	115	29,1	14	↑			↑	↑
Eikenpage	± hele periode	15	3,8	3	↑			↑	
Boomblauwtje	9 jaar	0	0,0	10				↑	↓
Bruin blauwtje	hele periode	35	8,5	14					↑
Icarusblauwtje	hele periode	242	60,3	14					↓
Atalanta	hele periode	109	26,6	3	↑			?	?
Distelvlinder	± hele periode	4	1,0	20				?	?
Kleine vos	± hele periode	7	1,8	19		↓		↓	↓
Grote vos	1 jaar (2021)	1	0,5	1				?	?
Dagpauwoog	hele periode	43	13,5	3				↓	↑
Gehakkelde aurelia	± hele periode	5	1,2	26				↑	
Landkaartje	± hele periode	7	1,7	6	↑			↓	↓
Keizersmantel	vanaf 2014	57	14,2	1	↑	↑		?	?
Kleine parelmoervlinder	hele periode	124	31,6	30				↓	↓
Duinparelmoervlinder	1 jaar (2017)	0	0,0	2				↓	
Bont zandoogje	vanaf 2000	424	105,8	1	↑			↑	↓
Argusvlinder	hele periode	14	3,7	24	↓			↓	
Koevinkje	vanaf 2008	75	17,7	6	↑	↓		↓	↓
Hooibeestje	hele periode	355	90,2	9				↑	↑
Oranje zandoogje	vanaf 2004	1011	235,9	1	↑	↑		↓	
Bruin zandoogje	hele periode	369	89,6	26	↓			↓	
Heivlinder	hele periode	16	3,9	26	↓	↓		↓	↓
Totaal aantal dagvlinders		3402	833,9	2	↑			↓	↓
Totaal aantal soorten		28		1	↑				
Nachtvlinders									
Sint-Jakobsvlinder	hele periode	20	5,1	24	↑			?	?
Sint-Jansvlinder	vanaf 1998	27	6,2	12	↑	↓		?	?
Gammauil	hele periode	53	12,2	12				?	?
Glasvleugelpijlstaart	1 jaar (2016)	0	0,0	2				?	?
Kolibrivlinder	5 jaar	0	0,0	6	↑			?	?

Toelichting:

- Kolom 1: in rood de Rode Lijst-soorten (van Swaay 2019).
- Kolom 3: de totaal aantallen getelde vlinders langs het Parnassiapad (21 bezoeken) en langs het Scheepje (24 bezoeken) bij elkaar opgeteld.
- Kolom 4: elk maandgemiddelde is de som van die van beide routes (Hooijmans & Remeus 2016).
- Kolom 5: rangnummer 2021 op basis van voor ieder jaar de som van zes maandgemiddelden (zoals voor 2021 in kolom 4); groen staat voor een goed jaar (rangnummer < 10 en de soort is waargenomen in 2020), rood voor een slecht jaar (rangnummer > 20 of de soort is niet waargenomen in 2020).
- Kolom 6 en 7: een pijltje staat voor een significant ($p < 0,05$) positieve (groen) resp. negatieve (rood) lineaire trend volgens een rangcorrelatietoets tussen de jaren en de jaarlijkse aantallen (Spearman 1904). De jaarlijkse aantallen zijn ook hierbij de over zes maanden gesommeerde gemiddelden.
- Kolom 8 en 9: een pijltje staat voor een positieve (groen) resp. negatieve (rood) lineaire trend op landelijke schaal (Netwerk Ecologische Monitoring, Vlinderstichting en CBS, 2021).

Figuur 7. Walstropijlstaart, 16-6-2021, route Parnassiapad, Meijendel.

en Glasvleugelpijlstaart). Op 16-6-2021 verscheen langs de route Parnassiapad een vlinder die foerageerde op Slangenkruid (*Echium vulgare*). Het dier leek op een Kolibriervlinder, maar was opvallend groter. Een poging om de vlinder te fotograferen leverde geen fraai resultaat, maar was goed genoeg voor een determinatie (Fig. 7 en 8). Het bleek een Walstropijlstaart (*Hyles gallii*), die doorgaans pas vanaf de schemering actief is (Waring & Townsend 2003). Deze soort kan ineens in aanzienlijke aantallen voorkomen, zoals kennelijk in 2021 het geval was als we afgaan op de website Waarneming.nl (met daarop soms wel scherpe foto's, ook uit Meijendel).

Sint-Jansvlinder

Uiterlijke kenmerken

De Sint-Jansvlinder behoort tot de zogeheten dagactieve nachtvlinders. Nachtvlinders onderscheiden zich van dagvlinders doordat de voelsprietten niet in een speldenknopje eindigen. De Sint-Jansvlinder heeft een opvallend rood-zwart kleurenpatroon (Fig. 9 en 10). Vroeger werd hij wel Bloedvlekvlinder genoemd. De huidige naam is een verwijzing naar de naamdag van Sint Jan (24 juni), die min of meer samenvalt met het begin van de vliegtijd. De Sint-Jansvlinder is een kleine vlinder met zes rode vlekken op de voorvleugels. Bij oppervlakkige beschouwing kan hij worden verward met de Sint-Jacobsvlinder, die eveneens een rood-zwart patroon heeft. Goed om hier op te letten, want het einde van de vliegtijd van de Sint-Jacobsvlinder en het begin van de vliegtijd van de Sint-Jansvlinder overlappen elkaar. De manier van vliegen is echter totaal verschillend. De Sint-Jacobsvlinder heeft een onzeker ogende dwarrelende vlucht. De Sint-Jansvlinder daarentegen vliegt als een kleine kever

Figuur 8. Walstropijlstaart, zelfde vlinder als figuur 7.

laag over de grond of vegetatie en doet dat met uitgespreide en snel ronddraaiende vleugels. Het komt al met al over als een helikoptertje.

Trend

De Sint-Jansvlinder komt sinds 1998 voor langs onze routes. In Zuid-Kennemerland kwam hij al eerder voor. Daar toonde de soort over de periode 1992-2003 een matige afname (Mourik en Eggenkamp-Rotteveel 2005). In Meijendel laat hij na de vestiging in 1998 een geleidelijke toename zien, gevolgd door piekaantallen in 2003 en 2004 (fig. 11). Daarna zette een dalende lijn in, met nog slechts af en toe een opleving, zoals in 2006 en 2013. Met ingang van 2020 lijkt hij uit het dal te klimmen; de toekomst zal leren of dat doorzet.

Op de website van de Vlinderstichting (www.vlinderstichting.nl) staan landelijke indexcijfers voor de Sint-Jansvlinder van 1992 tot 2016. De trend die daaruit kan worden afgeleid is licht dalend, maar niet significant dalend (rangcorrelatietoets Spearman, significantieniveau 5%). Opvallend is dat de landelijke index sinds 2004 min of meer synchroon verloopt met de jaarcijfers langs onze routes, in ieder geval tot het laatst bekende indexcijfer uit 2016 (Fig. 11). De Vlinderstichting omschrijft zijn voorkomen als 'zeer algemeen en verspreid over het hele land'.

Gedrag en ecologie

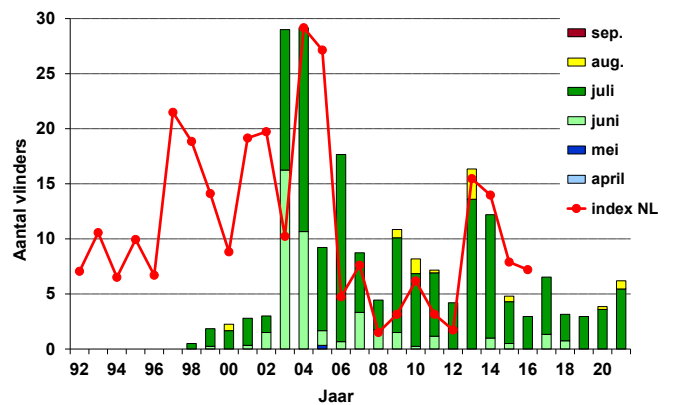
De Sint-Jansvlinder vliegt in één generatie van de eerste helft van juni tot in augustus, hetgeen ook uit onze tellingen blijkt (Fig. 12). Hij houdt zich graag op in bloemrijke graslanden, wegbermen, kalkgraslanden, weilanden, brede bospaden en duinen. Zij zoeken graag voedsel op distels (*Cirsium sp.*), maar ook op Vogelwikke (*Vicia cracca*), rolklavers (*Lotus sp.*), Watermunt (*Mentha aqua-*

Figuur 9. Sint-Jansvlinder op Dauwbraam, 11-6-2018, route Parnassiapad, Meijendel.

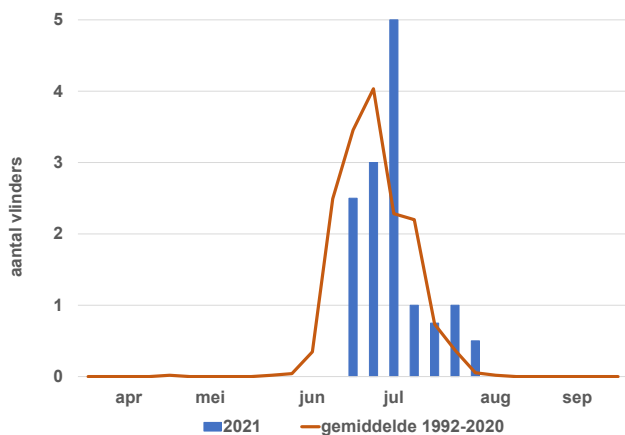

Figuur 10. Sint-Jansvlinders op Speerdistel, 24-7-2015, route Parnassiapad, Meijendel.

Figuur 11. Jaartotalen Sint-Jansvlinder Parnassiapad en het Scheepje bij elkaar opgeteld. Per route is het jaartotaal gelijk aan de som van zes maandcijfers (april - september). Elk maandcijfer is het gemiddelde aantal Sint-Jansvlinders per telling in de desbetreffende maand. Bron landelijke index (met de index van 2004 gelijk gesteld aan 29, het eveneens in 2004 bereikte maximum in Meijendel): de Vlinderstichting, www.vlinderstichting.nl, 2022.

tica), Gewone brunel (*Prunella vulgaris*), Slangenkruid en Dauwbraam (*Rubus caesius*). Heel af en toe dient zich een partiële tweede generatie aan en kunnen in september

Figuur 12. Aantal Sint-Jansvlinders per wekelijkse telling, gemiddeld over de routes Parnassiapad en het Scheepje in Meijendel.

nog verse Sint-Jansvlinders worden aangetroffen. Een van ons (Adri) zag een extreem laat en vers exemplaar in het terreingedeelte De Klip op 13 oktober 2005, foeragerend op Herfstaster (*Aster novae-angliae*). De tot dat moment laatste waarnemingsdatum van een Sint-jansvlinder was 10 oktober. De mannetjes maken patrouillevluchten, op zoek naar onbevuchte vrouwtjes. De soort overwintert als rups van september tot juni. Meestal overwintert hij één-, soms tweemaal. Als waardplanten fungeren Gewone rolklaver (*Lotus corniculatus*) en Moerasrolklaver (*Lotus uliginosus*). De rupsen hebben een gedrongen lichaam, tot 22 mm groot, met abrupt afgeknotte uiteinden. De kleur is groen-geel met op de rug een dubbele rij zwarte vlekken, die aan weerszijden geflankeerd zijn door een rij gele vlekjes. Hij verpopt zich in een cocon, die goed zichtbaar tegen een grasstengel of een andere plant is aangebracht.

F.C. Hooijmans
fchoijmans@ziggo.nl
 A. Remeus
aremeus@ziggo.nl

Literatuur

- Hooijmans FC & A Remeus (2016). *Vlinders in Meijendel: aantallen in 2015 langs twee telroutes*. Holland's Duinen 67: 34-37.
- Mourik J & M Eggenkamp-Rotteveel Mansfeld (2005). *Duinvlinders, op vleugels van parelmoer door Zuid-Kennemerland*. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Spearman C, 1904. "The proof and measurement of association between two things". *American Journal of Psychology* 15: 72-101.
- Swaay CAM van (2019). *Basisrapport Rode Lijst Dagvlinders 2019 volgens Nederlandse en IUCN-criteria*. Rapport VS2019.001, Vlinderstichting. Wageningen.
- Vlinderstichting (2021). *Nieuwsbrief Landelijk Meetnet Vlinders 2020-07, september/oktober 2021*.
- Waring P & M Townsend (2003). *Nachtvlinders (uit het Engels vertaald en bewerkt door M Groenendijk & J van der Meulen, 2006)*. Tirion Uitgevers B.V., Baarn.

Rectificatie

In kader 1 op pagina 33 van Holland's Duinen 79 zijn een aantal foute toewijzingen gedaan. Slanke gentiaan hoort in de categorie natte duinvallei en derhalve ook een foute tekst op pagina 38 waar wel verwijdering van struweel en bos in duinvalleien aan de orde is. Nachtsilene en Welriekende salomonszegel zijn soorten van droge duingraslanden. Grote keverorchis komt steeds meer voor buiten struweel en bos. Kruisbladgentiaan komt na de regeneratie ook weer voor in de herstelde duinvalleien, maar wel op de hogere delen.